

Wojciech Góralski

Nieznane statuty synodu płockiego z 1698 r.

Prawo Kanoniczne : kwartalnik prawnohistoryczny 26/3-4, 101-111

1983

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. WOJCIECH GÓRALSKI

NIEZNANE STATUTY SYNODU PŁOCKIEGO Z 1698 R.

Treść: Wstęp. 1. Redakcja statutów. 2. Źródła statutów. 3. Problematyka statutów. Zakończenie.

Wstęp

Jakkolwiek w katalogach synodów diecezjalnych płockich figuruje niezmiennie synod Andrzeja Chryzostoma Załuskiego, odbyty w Pułtusku w 1698 r. (17—18 VI) i potwierdzony świadectwem samego Załuskiego¹, to jednak uchwały tego zgromadzenia diecezjalnego pozostawały do niedawna zupełnie nieznanne. Odnalezienie w 1963 r. wśród dyssolutów Archiwum Diecezjalnego w Płocku przez jego dyrektora ks. prof. T. Żebrowskiego dziesięć rozdziałów statutów, stanowiących — jak się później okazało — zaledwie szczupły fragment większej całości, uchyliło przysłowio-
wego rąbka tajemnicy². Pełne zaś jej poznanie stało się możliwe dopiero w dwadzieścia dwa lata później (1975 r.), kiedy to Archiwum Diecezjalnemu w Płocku przekazano oryginalny kodeks rękopiśmienny zawierający pełny, obszerny protokół wymienionego synodu, zawierający m. in. pozostałe rozdziały (36) uchwał synodalnych. Ten cenny dla historii źródeł poznania kościelnego prawa polskiego rękopis³ został pierwotnie przeznaczony do druku w

---

¹ A. Ch. Załuski, *Epistolae historico-familiares*, t. 2, Brunsbergae 1711, s. 581—590; Zob. J. Sawicki, *Synody diecezji płockiej i ich statuty*, [w] *Concilia Poloniae*, t. 6, Warszawa 1952, s. 163—168.

² Archiwum Diecezjalne w Płocku (odtąd: ADP), Akta synodu diecezji płockiej z 1698 r., bez sygn.; Odnaleziona część statutów doczekała się opracowania W. Gapińskiego, *Odnalezione statuty synodu diecezji płockiej z roku 1698. Studium historyczno-prawne*, Warszawa 1968 (mps); Autor opublikował następnie fragment tej pracy: *Synod diecezji płockiej z 1698 r.*, „*Studia Płockie*” 6 (1978) s. 155—166. W artykule tym omawia się zwołanie synodu, przebieg obrad oraz uchwalenie statutów, nie porusza się natomiast samej tematyki odnalezionego fragmentu statutów.

³ ADP, *Synodus dioeciesana Plocensis ab Ill. mmo ac Rev. mo Domino Domino Andrea Chrysostomo in Załuskie Załuski, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopi Plocensis, nominato Varmiensi, in ecclesia collegiata Pultoviensi Anno Domini Millesimo sexcentesimo nonagesimo octavo, die decima septima et decima octava mensis Iunii celebra-
ta*, bez sygn.

oficynie Księży Misjonarzy w Warszawie, lecz nie doczekał się realizacji zamierzonego przedsięwzięcia.

Protokół synodu zawarty w kodeksie obejmuje następujące elementy: okólnik konwokacyjny, protokół czynności synodalnych, przemówienie biskupa Załuskiego na otwarcie synodu oraz uchwały synodalne. Analiza wymienionych części składowych nowo odzyskanego kodeksu plockiego pozwala na możliwie pełne zorientowanie się w całokształcie problematyki związanej zarówno ze stroną formalną synodu Załuskiego, jak i z jego właściwym wątkiem merytorycznym. Zadanie niniejszego studium ogranicza się wszakże do zaprezentowania — w formie zarysu — jedynie istotnych momentów dotyczących samych statutów synodalnych⁴.

1. Redakcja statutów

Zaopatrzone w nadpis: *Statuta synodalia Plocensis dioecesis M.DCXC VIII, die XVII Iunii et sequentibus sancita* właściwe uchwały synodalne nie posiadają żadnego wstępu i rozpoczynają się od razu od tekstu pierwszego rozdziału. Nie zawierają również zakończenia, tekst bowiem urywa się na środkowym fragmencie § 12 rozdziału XVIII części drugiej, podającego wykaz dekanatów i parafii. Nie może jednak ulegać wątpliwości, że jest to ostatni rozdział statutów, na co wskazuje zarówno sam układ treści rozdziałów, jak i okoliczność pozostawienia przez notariusza zaledwie jednej czystej karty na dopisanie brakującej części wymienionego paragrafu. Można bezpiecznie przyjąć, iż w zakończeniu tekstu miała być zawarta klauzula wspominająca o tym, że uchwalone statuty synod poddaje autorytetowi Kościoła, oraz podana miejscowość (Pułtusk) i data (18 VI 1698 r.). Trzeba ponadto dodać, że fragment tekstu zawarty od wiersza siódmego od góry na k. 30 aż do wiersza dziewiątego od dołu na k. 32v został przekreślony. Zawierał on — w ramach rozdz. XIII *De regularibus* części II — fragmenty statutów plockich Karola Ferdynanda Wazy z 1643 r.⁵, statutów prowincjonalnych⁶, Listu pasterskiego Bernarda Maciejowskiego⁷ oraz Klementyn⁸. Wykreślenie tych tekstów wskazuje na zrezygnowanie z nich w wersji przygotowanej do druku. Jest to zupełnie zrozumiałe, gdy weźmie się pod uwagę redakcję całości statutów, w których prawodawca unika dosłownego i tak obszernego przytaczania źródeł.

⁴ Autor niniejszego opracowania przygotowuje obszerniejszą monografię na temat działalności ustawodawczej Andrzeja Chryzostoma Załuskiego jako biskupa plockiego (1692—1698), poświęcając jeden z rozdziałów synodowi z 1698 r.

⁵ ADP, *Synodus dioeciesana...*, jw., k. 30—30v.

⁶ Tamże, k. 30v—31v.

⁷ Tamże, k. 31v.

⁸ Tamże, k. 31v—32v.

Całość statutów, zamieszczona gęstym pismem na 38 kartach rękopisu, składa się z 46 numerowanych i rubrykowanych rozdziałów (*capita*), które zostały zgrupowane w dwóch osobnych częściach (*partes*) nie posiadających żadnych nadpisów czy rubryk. Część pierwsza (k. 4—21) obejmuje 28 rozdziałów, część zaś druga (k. 21v—42) — 18. Dla każdej części przyjęto odrębną numerację rozdziałów. Niemal wszystkie z nich zostały starannie podzielone na numerowane artykuły, co przydaje całości dużo przejrzystości. Wyjątkowo tylko rozdz. I i rozdz. XVIII w części drugiej dzielą się na paragrafy.

Układ rozdziałów w części I jest następujący:

- cap. I — *De statutis synodalibus* (k. 4—4v);
- cap. II — *De doctrina christiana* (k. 4v—5);
- cap. III — *De sacramentis in genere* (k. 5—5v);
- cap. IV — *De baptismo* (k. 5v—6v);
- cap. V — *De confirmatione* (k. 6v);
- cap. VI — *De SS. Eucharistia* (k. 6v—7);
- cap. VII — *De SS. Missae Sacrificio* (k. 7—8);
- cap. VIII — *De poenitentia* (k. 8—8v);
- cap. IX — *De sacris ordinibus* (k. 8v—10);
- cap. X — *De matrimonio* (k. 10v—11);
- cap. XI — *De extrema unctione* (k. 11—12);
- cap. XII — *De visitatione et cura infirmorum* (k. 12—13);
- cap. XIII — *De officio defunctorum* (k. 13);
- cap. XIV — *De sepulturis* (k. 13—14);
- cap. XV — *De testamentis et rebus post obitum clericorum* (k. 14—14v);
- cap. XVI — *De festis* (k. 14v—15);
- cap. XVII — *De ieiuniis* (k. 15—15v);
- cap. XVIII — *De indulgentiis* (k. 16);
- cap. XIX — *De benedictione esculentorum* (k. 16—16v);
- cap. XX — *De ecclesiarum restauratione et ornatu* (k. 16v—17);
- cap. XXI — *De vindicandis iuribus et bonis ecclesiarum* (k. 17v);
- cap. XXII — *De ecclesiis desolatis* (k. 17v);
- cap. XXIII — *De libro beneficiorum* (k. 18—18v);
- cap. XXIV — *De beneficiorum reparatione et anno gratiae* (k. 18v—19);
- cap. XXV — *De decimis* (k. 19—19v);
- cap. XXVI — *De seminario* (k. 19v—20v);
- cap. XXVII — *De scholis parochialibus et musica* (k. 20v);
- cap. XXVIII — *De capellis* (k. 20v—21).

Część II zawiera następujące rozdziały:

- cap. I — *De vita et honestate cleri* (lk. 21v—23v);
 § 1. *De incontinentia* (lk. 21v—22v);
 § 2. *De ebrietate* (lk. 22v—23v);
 § 3. *De avaritia* (lk. 23v);
 cap. II — *De habitu cleri* (lk. 23v);
 cap. III — *De Dominis praelatis et canonicis ecclesiae cathedralis Plocensis et collegiatarum* (lk. 24—24v);
 cap. IV — *De vicariis, mansionariis, altaristis ecclesiae cathedralis et collegiatarum* (lk. 24v—25);
 cap. V — *De parochis et vicariis eorum* (lk. 25—26);
 cap. VI — *De praedicatoribus* (lk. 26—26v);
 cap. VII — *De confessariis* (lk. 26v—27v);
 cap. VIII — *De casibus in dioecesi Plocensi sedi ordinariae reservatis* (lk. 27v—28);
 cap. IX — *De approbationibus ad confessiones excipiendas* (lk. 28—28v);
 cap. X — *De examinadoribus synodalibus* (lk. 28v—29);
 cap. XI — *De iudicibus synodalibus* (lk. 29);
 cap. XII — *De conservatoribus* (lk. 29);
 cap. XIII — *De regularibus* (lk. 29v—30);
 cap. XIV — *De iudiciali processu* (lk. 32v—34);
 cap. XV — *Taxa iurium cancellariarum tam curiae quam consistorum processus iudicarii seu quarumvis aliarum expeditionum* (lk. 34—34v);
 cap. XVI — *De officialatu Lomzensi* (lk. 34v);
 cap. XVII — *De contributione deputatu Tribunalis Regni solvenda* (lk. 34v—35);
 cap. XVIII — *De officio decanorum foraneorum* (lk. 35—42);
 § 1. *De congregatione decanali* (lk. 35v);
 § 2. *Observanda ante cogregationem* (lk. 35v—36);
 § 3. *Sessio matutina in congregatione* (lk. 36—36v);
 § 4. *Prandium* (lk. 36v);
 § 5. *Sessio pomeridiana* (lk. 36v—37v);
 § 6. *De inquisitione* (lk. 37v—39v);
 § 7. *Quaestiones casisticae* (lk. 39v);
 § 8. *Post congregationem observanda* (lk. 39v);
 § 9. *De electione officialistarum decanatus in congregationibus decanalibus* (lk. 39v—40);
 § 10. *De visitatione decanali* (lk. 40-40v);
 § 11. *De commissionibus* (lk. 40v);
 § 12. *De proemio et potestate decanorum* (lk. 40v—41);
 § 13. *De divisione decanorum* (lk. 41—42).

Poszczególne rozdziały obydwu części są na ogół obszerne, co w sumie nadaje całości znacznej objętości, zasygnalizowanej już ilo-

ścią kart zbioru. Na uwagę zasługuje podział materiału na dwie części. W pierwszej redaktor starał się zamieścić sprawy dotyczące sakramentów św. i innych form kultu Bożego, sprawy duszpasterskie i majątkowe. W części drugiej natomiast zawarł w zasadzie treść odnoszącą się do obowiązków duchowieństwa, zarówno diecezjalnego, jak i zakonnego oraz sprawy sądowe. Zarówno w pierwszej, jak i w drugiej części kolekcji, poza aktami natury ściśle ustawodawczej, można wyodrębnić jednostki o charakterze zwykłych uchwał administracyjnych. Niemal w każdym rozdziale statutów zauważa się arenę, część dyspozycyjną, a często i sankcję karną.

W kompozycji całości nie udało się uniknąć pewnych błędów, szczególnie, gdy chodzi o powtórzenia oraz o potraktowanie różnych materii w tych samych artykułach. Trzeba jednak powiedzieć, że są to przypadki sporadyczne.

Nieznany pozostaje dekret promulgacyjny biskupa Załuskiego oraz pismo aprobacyjne Stolicy Apostolskiej.

Gdy chodzi o osobę redaktora statutów, to nie ulega wątpliwości, że był nim promotor synodu Adam Rostkowski. Wspomina o tym sam biskup Załuski, podkreślając zresztą wybitną rolę swojego kanclerza w pracy przedsynodalnej⁹.

2. Źródła statutów

W badaniach nad jakimkolwiek statutami synodalnymi bardzo doniosły moment stanowi ustalenie ich pochodzenia, inaczej źródeł, z których czerpią swoją treść. Analiza krytyczna statutów plockich wykazuje, że istnieje tutaj kilka niejako nurtów, które wywarły piętno na ostatecznym kształcie norm prawnych podjętych na synodzie. Należą do nich: postanowienia soboru trydenckiego, dekrety Stolicy Apostolskiej, rodzime statuty prowincjonalne, prawo diecezjalne, *Reformationes generales* biskupa krakowskiego Marcina Szyszkowskiego, Pismo św. oraz inne źródła.

Reformistyczne dekrety soboru trydenckiego, wcielone już zresztą w dużej mierze do diecezjalnych statutów przez poprzedników Załuskiego¹⁰, stanowiły dlań doniosłe źródło, na którym oparł swój program odnowy soborowej, kontynuowanej wciąż od czasów biskupa Piotra Dunin Wolskiego (1577—1590) poprzez synody: Wojciecha Baranowskiego (1593 i 1603 r.), Stanisława Lubieńskiego (1632 r.) i Karola Ferdynanda Wazy (1643 r.). Wolę wdrażania w życie diecezji postanowień trydenckich ujawnił Załuski już w kilku swoich przedsynodalnych aktach ustawodawczych¹¹,

⁹ A. Ch. Załuski, *Epistolae historico-familiares*, jw., t. 2, s. 584.

¹⁰ Zob. W. Góralski, *Reformistyczne synody plockie na przełomie XVI i XVII w.*, Plock 1983, s. 20—110.

¹¹ Na uwagę zasługuje rozporządzenie biskupa A. Ch. Załuskiego z 18 IX 1693 r., ADP, *Episcopalia* (odtąd: Ep.) 46, k. 189—195v.

jednak dopiero synod stworzył ku temu najwłaściwszą okazję. Wprawdzie statuty z 1698 r. nie cytują zbyt często postanowień Tridentinum *expressis verbis*, niemniej czerpią z nich w dziewiętnastu fragmentach. Trzeba powiedzieć, że korzystając z uchwał soborowych redaktor wykazał daleko posuniętą samodzielność, unikając dosłownego powtarzania za źródłami. Trudno tu nawet mówić o przeróbkach stylistycznych tekstu. Sformułowania statutów idą bowiem w kierunku zupełnie swobodnej redakcji zakreślonej potrzebami lokalnymi, w bardzo ogólnym tylko nawiązaniu do dekretów trydenckich. Widać tu jednak dobrą znajomość tych ostatnich u kanclerza biskupiego.

Szereg konstytucji papieskich i dekretów kongregacji rzymskich uzupełniło reformistyczne postanowienia trydenckie, stąd też statuty Załuskiego odwołują się także i do tych norm, zarówno powszechnych, jak i wydanych jedynie dla Polski, a więc partykularnych. Aż w 13 przypadkach zbiór płocki czerpie z tego rodzaju źródeł. Redakcja statutów wymienia w danym miejscu jedynie imię papieża, lecz nie wskazuje na dokument, o który chodzi. Bez trudności jednak można tu odnośne źródła zidentyfikować.

Obficie, bo aż w 42 artykułach, statuty płockie korzystają z postanowień polskich synodów prowincjonalnych, szczególnie z XVII w. Uderza tutaj częste nawiązanie do odnośnych dyspozycji Listu pasterskiego Maciejowskiego, szczególnie w sakramentologii. W 16 miejscach synod płocki nawiązuje do ustawodawstwa prowincjonalnego bez wyraźnego odwoływania się doń. I tutaj redaktor ujawnił pełną samodzielność w posługiwaniu się tym ważnym rodzajem źródeł.

Szerokim echem odbijają się w statutach płockich także przepisy rodzimego prawa diecezjalnego, szczególnie zaś normy samego biskupa Andrzeja Chryzostoma Załuskiego z okresu przedsynodalnego. Oprócz tego ustawodawca nawiązał do dawnych statutów diecezjalnych swoich poprzedników, zwłaszcza Wojciecha Baranowskiego. W sumie do prawa diecezjalnego sięgnięto w 36 artykułach. Na uwagę zasługuje fakt, iż w kilkunastu fragmentach kolekcja powtarza dosłownie, często obszerne sformułowania rozporządzenia biskupa Załuskiego z 18 IX 1693 r.¹² Użycie tego rodzaju metody, stanowiącej wyjątek w pracy redakcyjnej, można wytłumaczyć zarówno doniosłością odnośnych treści tego, niedawno przed synodem wydanego aktu ustawodawczego biskupa, jak również okolicznością, że jego redaktorem był również wspomniany już kanclerz biskupi, własne więc teksty uznał tutaj za odpowiednie.

Z krakowskich *Reformationes generales* biskupa Szyszkowskiego zaczerpnięto treść w trzech miejscach statutów płockich.

Gdy chodzi o Pismo św., uderza tutaj wyjątkowy umiar redak-

¹² Tamże, *passim*.

tora. Gdy np. statuty Baranowskiego z 1593 r. sięgnęły bardzo szeroko do tego rodzaju źródła, statuty Załuskiego uczyniły to zaledwie dwukrotnie.

Sporadycznie wreszcie w zbiorze wykorzystano synody partykularne spoza Polski, ojców Kościoła oraz rytuał.

Analizując referowane statuty plockie i zestawiając je ze statutami innych współczesnych im synodów diecezjalnych w Polsce, trudno jest wskazać na zależność tych pierwszych od jakiegokolwiek wzorca.

3. Problematyka statutów

Obszerne statuty Andrzeja Chryzostoma Załuskiego obejmują swoją tematyką bardzo szeroki — najogólniej już wyżej wyszczególniony — zakres spraw należących do różnych dziedzin życia kościelnego. Uwzględniając aktualne potrzeby diecezji, prawodawca miał na uwadze zarówno poziom życia duchowieństwa oraz jego oddziaływanie duszpasterskie, jak również życie religijno-moralne wiernych. Dokładniejsza eksploracja obfitej treści statutów upoważnia do wyodrębnienia tutaj następujących grup tematycznych: obowiązki beneficjatorów, służba Boża, karność kapłańska, kapituły, zakony, życie chrześcijańskie, sprawy majątkowe, sprawy sądowe. Odrebne miejsce należy przyznać zarządzeniom administracyjno-sądowym nie stanowiącym aktów natury ustawodawczej.

W zakresie obowiązków beneficjatorów prawodawca, nawiązując do uchwał soboru trydenckiego, zwrócił uwagę na rezydencję proboszczów oraz na troskę o stan świątyń, zniszczonych w wojnie ze Szwecją. Ta ostatnia sprawa stanowiła wówczas znaczny problem w diecezji, co biskup skonstatował podczas wizytacji parafii na kilka lat przed synodem¹³. Wydane w tej mierze przepisy nacechowane są dużą niekiedy drobiazgowością i ujawniają zmysł praktycznego zarówno samego ustawodawcy, jak i redaktora statutów.

Zagadnienia związane ze służbą Bożą zajęły w zbiorze Załuskiego najwięcej miejsca. Ordynariusz, mając na uwadze troskę o podniesienie poziomu życia religijnego wiernych, unormował tutaj szereg dziedzin: nauczanie, sprawowanie i przyjmowanie sakramentów św., inne formy kultu Bożego, miejsca święte. Wydane w tym względzie dyspozycje nie odbiegają — w zasadzie — od spotykanych w tej materii w statutach innych potrydenckich synodów diecezjalnych. Uderzają jednak w statutach plockich rozmiary sakramentologii, osadzonej przede wszystkim w „Pastoralnej” Maciejowskiego. Drobiazgowość przepisów, np. co do zanoszenia i u-

¹³ Zob. ADP, *Acta visit. gen. 1693 an.*, bez sygn. oraz *Liber decretorum ref. 1693 an.*, bez sygn.

dzielania komunii św. chorym, stanowi rezultat sięgnięcia tutaj również do wcześniej wydanych przez samego Załuskiego aktów prawnych¹⁴. Oryginalne są przepisy o spowiedzi dla kapłanów obciążonych nałogami, jak również o spowiedzi wielkanocnej wiernych i związanych z nią specjalnych kartkach. W zakresie małżeństwa godne uwagi są normy podkreślające doniosłość badania stanu wolnego nupturientów, szczególnie kobiet. Prowadawca przestrzegł proboszczów m.in. przed błogosławieniem związków małżeńskich w przypadkach stwierdzonych oznak przymusu, pod sankcją utraty beneficjum¹⁵. Cała sakramentologia nacechowana jest — w sposób wybitny — ujęciem duszpasterskim norm prawnych. Aspekt ten dominuje zresztą w szeregu innych dziedzin ustawodawstwa Załuskiego.

W przedmiocie innych form kultu Bożego szczególnym kolorytem odznacza się rozdział *De benedictione esculentorum*,¹⁶ którego dyspozycje prawne wywołują refleksję nad zjawiskiem zapomnienia o sakralnym charakterze niektórych obrzędów religijnych.

Karność kapłańska — dziedzina, w której reforma trydencka ciągle odbijała się szerokim echem — została ujęta w sposób bardzo oryginalny. Prowadawca diecezjalny wychodząc z założenia, że źródłem wszelkiego zła w życiu duchownych pozostają wady: zmysłowość, nadużywanie alkoholu i chciwości — wokół tych bolączek skoncentrował swoją uwagę. Art. 2 w § 1 — *De incontinentia* rozdziału I *De vita et honestate cleri* (część II)¹⁷ stanowi kolejny przejaw zdecydowanej i konsekwentnej walki prowadzonej w rodzimym ustawodawstwie kościelnym z konkubinatem duchownych. Interesująca jest interpretacja ustawodawcy diecezjalnego odnośnych dyspozycji soboru trydenckiego¹⁸ w przedmiocie kar przewidzianych dla duchownych pozostających w konkubinatach, zredagowana w sześciu punktach¹⁹. Całą zaś dziedzinę karności kapłańskiej przenika duch na wskroś religijny i ascetyczny. Biskup kreśli tym samym — w sposób pozytywny — sylwetkę duchową kapłana, przypominając mu o istotnych konsekwencjach powołania do służby Bożej.

W oparciu o bardzo szeroko potraktowane przepisy dotyczące obowiązków dziekanów i odbywania kongregacji dekanalnych wypadnie przyjąć, iż Załuski przypisywał wyjątkową rolę wymienionym urzędnikom biskupom w terenie diecezji, gdy chodzi o podnoszenie

¹⁴ Tak np. w art. 2 rozdz. VI *De SS. Eucharistia* części pierwszej statutów prowadawca sięgnął do dyspozycji wydanej przez siebie instrukcji z 14 VI 1697 r. w sprawie noszenia komunii św. chorym w Pułtusk. Zob. ADP, Ep. 46, k. 478—485.

¹⁵ ADP, *Synodus dioeclesana*, jw., k. 10v (cz. I, rozdz. X, art. 1).

¹⁶ Tamże, k. 16—16v (cz. I, rozdz. XIX).

¹⁷ Tamże, k. 21v.

¹⁸ Por. *Conc. Trid.*, sess. XXV, c. 14 de ref.

¹⁹ ADP, *Synodus dioeclesana*, jw., k. 22—22v.

poziomu życia kapłanów. Doskonale ujęte dyspozycje o wspomnianych kongregacjach, zredagowane bodaj korzystniej niż w *Reformationes* Szyszkowskiego, zdały już uprzednio próbę życia, stając przedmiot biskupiego rozporządzenia przedsynodalnego²⁰. W oparciu o to rozporządzenie kongregacje odbyły się pod przewodnictwem kanclerza Adama Rostkowskiego²¹.

Poza dziedziną kongregacji należy zdecydowanie zasygnalizować także oryginalne ujęcie norm w przedmiocie wizytacji dziekańskich²².

Gdy chodzi o kapitułę katedralną oraz dwie kolegiackie — św. Michała w Płocku i św. Mateusza w Pułtuskach, to momentem charakterystycznym pozostaje powrót do dawnej praktyki tzw. skrutyniów, przeprowadzanych podczas sesji generalnych kapituły katedralnej. Świadczy to o dominującym także w wielu innych rozdziałach statutów duchu troski biskupa o poziom życia i reformę obyczajów. Za wymowny symptom w tym względzie może uchodzić ponadto polecenie, aby podczas sesji zwyczajnych wymienionego kolegium kanonickiego nie zajmowano się wyłącznie sprawami majątkowymi, lecz także podejmowaniem uchwał zmierzających do skutecznego przestrzegania przez prałatów i kanoników dyscypliny kościelnej²³.

Dążność do unormowania antagonizmów i konfliktów pomiędzy duchowieństwem parafialnym a zakonnym cechuje szczerze normy w zakresie prawa zakonnego²⁴.

Dużą wagę przywiązywał ustawodawca diecezjalny do dziedziny życia chrześcijańskiego. Podkreślenie roli poznawania nauki wiary przez wiernych, troska o szkolnictwo parafialne, akcentowanie obowiązku przestrzegania postów i święcenia dni świętych — to istotne momenty, ku którym zwróciły się statuty. Znamieniem oryginalnym są dyspozycje rozdziałów *De scholis parochialibus et musica*²⁵ oraz *De capellis*²⁶ w przedmiocie rozwijania muzyki i śpiewu kościelnego.

W rządzie spraw majątkowych akcent prawodawcy spoczywa na trosce o odzyskanie lub utrzymanie praw Kościoła, rewindykowanie dziesięcin oraz sporządzanie testamentów przez duchownych. Podstawowe dyspozycje statutów utrzymane są w duchu „Pasto-

²⁰ Zob. *Processus de congregationibus decanalibus in tota dioecesi per Perillustrem Rostkowski habendis* (23 III 1693 r.), ADP, Ep. 46, k. 30—33.

²¹ Zob. ADP, *Acta visit. gen.*, jw. oraz *Liber decretorum*, jw.

²² ADP, *Synodus dioecessana*, jw., k. 40 (cz. II, rozdz. XVIII, § 10).

²³ Tamże, k. 2A (cz. II, rozdz. III, art. 1).

²⁴ Tamże, k. 29v—30 (cz. II, rozdz. XIII).

²⁵ Tamże, k. 20v (cz. I, rozdz. XXVII).

²⁶ Tamże, k. 20v—21 (cz. I, rozdz. XXVIII).

ralnej" Maciejowskiego, do którego to źródła Załuski wyraźnie lub ubocznie odwołuje się²⁷.

Wśród dwóch rozdziałów poświęconych sprawom sądowym nie dostrzega się przejawów oryginalności.

Za najdonioślejszą sprawę natury administracyjnej uregulowaną statutami synodalnymi trzeba niewątpliwie uznać utworzenie nowego oficjalatu okręgowego w Łomży²⁸.

Tak więc obszerne statuty płockie unormowały szereg doniosłych dziedzin życia diecezjalnego, stanowiąc mocne ogniwo w długotrwałym procesie wdrażania w życie kleru i ludu Mazowsza reformy trydenckiej.

Zakończenie

Zaprezentowane najogólniej statuty synodalne Andrzeja Chryzostoma Załuskiego z 1698 r., jednego z najwybitniejszych rządców diecezji w Polsce w tym okresie, pozostają znakomitym pomnikiem ustawodawstwa synodalnego nie tylko w dziejach synodów płockich, lecz także w szerszej skali. Gdy chodzi o diecezję płocką, to tak jak pierwszym echem, którym szeroko odbiła się reforma soborowa był synod Baranowskiego z 1593 r., tak synod Załuskiego stanowił tu niewątpliwie kolejne, harmonijne i spotęgowane podtrzymanie tego echa, choć w międzyczasie odbyło się kilka synodów o mniejszej jednak doniosłości. Co się zaś dotyczy miejsca kolekcji płockiej z 1698 r. na arenie krajowej, to jakkolwiek ostateczne zajęcie tutaj stanowiska wymaga szerszych badań porównawczych, można jednak powiedzieć, że wśród odbytych w drugiej połowie XVII w. zaledwie 10 synodów diecezjalnych²⁹ synod płocki wyróżnia się obfitością materiału ustawodawczego.

Nawiązanie do dekretów trydenckich, szerokie osadzenie dyspozycji prawnych w ustawodawstwie prowincjonalnym, oparcie się na wielu własnych, sprawdzonych w praktyce diecezjalnej aktach prawnych z okresu przedsynodalnego, pragnienie zaradzenia aktualnym potrzebom diecezjalnym poznany podczas wizytacji, wreszcie doskonała redakcja doświadczonego i praktycznie nastawionego kanclerza biskupiego, doktora obojga praw i doktora teologii — to najbardziej uderzające walory statutów Załuskiego.

Statuti ignoti di sinodo di Plock nel 1698

Benchè nei cataloghi dei sinodi diocesani di Plock (in Polonia) figurasse costantemente il sinodo tenuto dal vescovo Andrea Crisostomo

²⁷ Zob. np. ADP, art. 3 rozdz. XV *De testamentis et rebus post obitum clericorum* części I.

²⁸ ADP, *Synodus dioeciesana*, jw., k. 34v (cz. II, rozdz. XVI).

²⁹ Zob. B. Kumor, *Dzieje ustroju kościelnego w Polsce*. W: *Historia Kościoła w Polsce*, t. 1, cz. 2, Poznań—Warszawa 1974, s. 255.

Zaluski nel 1698, gli statuti stessi sono stati scoperti solo nel 1963 (un frammento) e quindi nel 1975, quando il pieno protocollo manoscritto del sinodo ritornò all'Archivio Diocesano di Płock.

La redazione degli statuti contiene 46 vasti capitoli raggruppati nelle due parti secondo le materie. Le principali fonti degli statuti costituiscono i decreti del concilio di Trento, i decreti della S. Sede, le costituzioni provinciali di Polonia, gli statuti dei sinodi precedenti di Płock nonchè gli statuti di altre diocesi. Le disposizioni giuridiche degli statuti sinodali si riferiscono alle necessità o utilità particolari del clero e del popolo della diocesi dimostrando nel suo complesso un'aspetto riformistico.

In questo saggio l'autore avvisa uno studio monografico sull'attività legislativa di Zaluski di cui il sinodo merita un'attenzione speciale nei confronti ai sinodi tenuti in Polonia in quel periodo.